

Eminentissimi Ac Reverendissimi Domini, D. Joannis Baptistæ, Cardinalis De Luca, Theatrum Veritatis Et Justitiæ, Sive Decisivi Discursus

Ad Veritatem Editi In Forensibus Controversiis, Canonicis & Civilibus, in quibus in Urbe Advocatus, pro una partium scripsit, vel Consultus respondit ; Cum Indicibus Argumentorum, Causarum ac Rerum luculentissimis. Opus Tam Judicibus, Quam Causarum Patronis, atque omnibus in utroque Foro ...

Pars I. De judiciis & judicialibus. Hoc est de Sententia & re judicata, Executione, Attentatis, Judice, Notario, Advocatis, Procuratoribus, Expensis, & aliis ad materiam judiciorum. Pars II. Relatio Romanæ Curix forensis, ejusque Tribunalium, & Congregationum

**Luca, Giovanni Battista de
Coloniae Agrippinae, 1691**

Disc. XXX. De probatione per libros.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-74090](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-74090)

testes habentes notam manum, eaque sufficiens reputari solet.

39 Adhuc tamen, omnino certa regula generalis statui non potest, cum totum pendere videatur ex facti qualitate, & circumstantiis, præsertim ex gravitate materiæ, & ex argumentis, vel suspitionibus, quæ urgeant, necne.

40 Atque hinc manat etiam determinatio quæstionis, quæ disputari solet, præsertim verò in Rota (quæ magis circumspicere in materia procedit,) super modo faciendi hanc recognitionem per testes habentes notam manum, an sufficiat eam facere debeant per partes, sive (ut vulgo dicitur) per fenestellas, ut in criminalibus fieri solet. *Vermigliol. cons. 234. Posth. de manut. obser. 98.* Sive inter plures, quarum aliqua sint vera: aliqua autem imitata, quandoque judicialiter, & quandoque extrajudicialiter ad animi informationem; Ac etiam pro gravitate materiæ vel pro suspitionibus, quæ urgeant ut supra, solet procedi ad alteram recognitionem per comparationem, adhibendo etiam peritos in arte, qui bene distinguere solent scripturas veras ab imitatis, cum observationibus, quas ipsi habent, juxta regulas artis. *juxta casum de quo dicto tit. de testamen. disc. 6. & dec. 336. in principio par. 13. rec.*

41 Ita tamen, ut fiat cum scripturis veris, quæ proximæ sint illi, de qua agitur, dum scribendi modus, seu character cum tempore variari solet, atque non ita scribat juvenis, sicut senex, vel infirmus, sicuti validus. *Franch. dec. 95. ubi Viscont. & alii in add. Genua de script. priv. l. 1. quest. 6. add. ad Vestr. lib. 6. c. 1. n. 26.*

42 Item, super faciliiori, vel difficiliiori modo recognoscendis nimium attenditur, an scriptura sit antiqua, vel moderna, quoniam in antiquis facilius proceditur; Atque ubi antiquitas sit magna ultra centum annos, non indiget recognitione; Dummodo accedat observantia, quæ illi robor tribuit, cum sine observantia solus lapsus temporis non videatur considerabilis. *Gregor. & add. decif. 3. Genua de script. privat. lib. 1. questione 4. Burat. decif. 926.* Et in summa facti potius, quam juris quæstio est, certam non recipiens regulam cuiusque casui applicabilem, cum ex prudenti, beneque regulato Judicis arbitrio pro facti qualitate decisio regulanda sit, eo modo quo generaliter in adminiculativis, ac arbitrariis habetur.

44 Postea verò recognitione sufficienti contra ipsum principalem scribentem; Quæstiones quoque cadunt, super retrotractione in præjudicium tertii; Atque super hoc intrant eadem, quæ supra in prima inspectione dicta sunt, an scilicet, recognitio pendeat à solo facto debitoris vero vel contumaciali, vel potius à testibus, super nota manu, vel ab iis qui viderint scribere, ut in primo, & secundo casu, retrotractio non detur, bene autem in tertio, dum ita testes deponentes de ipso actu scripturæ, tempus quoque impliant. *Gait. de cred. cap. 2. tit. 8. ex num. 3194. Salgad. in labyrint. par. 2. cap. 21. n. 27. & par. 3. cap. 13. nu. 15.*

45 Quando autem apochæ, vel literæ cambii, aliæve scripturæ privatæ, processum exequutivum mereantur, ac de aliis ad rem, habetur infra in singulis judiciis, & præsertim in illo, in quo de iudicio vel processu exequutivo agitur in actione personali; Ubi præsertim habetur quam actionem vel obligationem producant literæ cer-

tioratoriæ, nuncupatæ de ariso, vel illa quæ continent mandatum, seu commissionem.

Et de literis laudativis, vel approbativis, habetur in sede debiti, & crediti. *tit. de credito disc. 90.* ubi etiam de apochis oneratoriis, vel affecurati-
onis, cum similibus. *eod. tit. disc. 106 & seqq.*

Scriptura autem memoriæ causæ non probat 46 contra scribentem, eo modo quo disc. sequ. de libris dicitur. *Buratt. & add. decif. 282. & 666. Serapbin. decif. 373.*

47 Item scripturæ speciem in jure habere, plerique putant sigillum, vel typum quasi quod, idem sit subscribere propria manu, vel characterè, ad approbationem eorum, quæ in scriptura continentur, atque eandem scripturam, cum proprio sigillo, vel consueto typo munire. *Thef. jun. lib. 2. quest. 100. Rovit. pragm. 9. de feud. & pragm. 1. de si de memoriali. Vestr. & add. lib. 6. cap. 1. Framb. March. decif. 190. & seqq.* Verum periculosum est cum hac generalitate in praxi procedere, atque doctrinas de hac specie probationis loquentes, cuiusque casui applicare, cum totum pendere videatur ex singulorum casuum circumstantiis, præsertim verò ex usu, capiendi scilicet sigillum, vel typum, non pro eo sigillo, quod pro communi usu retinent homines cum impressione proprii stemmatis publicè expositum in tabula scribendi commoditati destinatum; Sed pro illo sigillo, vel typo, qui cautè penes se ipsum, vel penes fiduciarium ministrum retineatur ad hunc effectum, ut pro minori incommodo sit loco subscriptionis, juxta aliquorum Regum, & Principum, vel supremorum Magistratum consuetudinem adhibendi subscriptionem cum illo typo cui *stampe*, vel *stampiglia* terminus datur, ut præsertim Regis Hispaniarum, ejusque Proregum & Vicariorum est consuetudo, quam tamen Pontifex adhuc non habuit.

De probatione per libros.

SUMMARIUM.

- 1 **Q**uod materia sit frequens, & quare videatur involuta, cum non sit.
- 2 De distinctione generali inter libros publicos & privatos.
- 3 Exemplificatur qui sint libri publici.
- 4 Et qui sint privati.
- 5 Exemplificatur libri publici, & isti indefinitè probant.
- 6 In specie de libro Datarii, vel de libris Camera super feudis.
- 7 Et de libro matrimoniorum Parochi, & circa qua deferatur.
- 8 De eodem libro baptismatum, & quid probet, & quod non probet filiationem.
- 9 Et in specie de probatione atatis.
- 10 De libro montis pietatis Urbis.
- 11 De libris gabelarum, & dohanarum.
- 12 De illis libris informibus, quibus memorialium nomen convenit, illique neque probant contra scribentem.
- 13 Qui propriè dicantur libri formales, seu legales, & qui memorialia.
- 14 An & quos libros teneatur quis edere colliganti, & quomodo editio fieri debeat.
- 15 Quomodo iudices in hoc se gerere debeant.

- 16 Libri privati non probant pro scribente, sed bene contra eum, & quid cum tertio.
 17 Fallit ex lege, vel consuetudine particulari.
 18 Item fallit ex adminiculis, & qualia esse debeant.
 19 Et contra cessat fides ex erroribus, & adminiculis malis.
 20 Quae regula in hoc teneri debeat.
 21 Quales partes debeant habere Iudices.
 22 De libris tutorum, aliorumque administratorum.
 23 An liber possit dividi, & acceptari in parte.
 24 De libris Baronum, & Episcoporum, vel Capitulum, & Monasteriorum in decimis, & in annuis praestationibus.
 25 De bilantiis vel quinternis, & scartafacciis mundinarum.
 26 De libro aestimi, seu catastri.
 27 Non probant libri, qui contineant relationem ad aliam scripturam.
 28 De aliis ad materiam &c.

DISC. XXX.

IN genere probationum per scripturam, frequentius in praxi disputari solet de hac specie probationis per libros; Sed quoniam istud libri vocabulum, in ejus lata, & generica significatione, pro communi usu loquendi, complectitur omnem speciem codicis, seu voluminis, cum tamen, plures, diversaeque sint hujusmodi codicum species, quae nimium diversam naturam habent; Hinc proinde manat, quod materia reputetur involuta, cum vere non sit; Idque ob consuetum (semper tamen damnabilem) modernorum pragmaticorum, seu collectorum abusum, procedendi cum generalitatibus, atque non reflectendi ad terminorum, vel specierum distinctiones, unde Indies experimur totaequivoca, de facili capiendo, quid pro quo.

Distinguenda igitur veniunt librorum, seu codicum species; Primaque magis generica distinctio est inter libros publicos, qui conficiantur ac retineantur ex debito officii; Et privatos, qui pro negotii vel administrationis natura, vel meliori directione habeantur a quolibet privato negotiatore, vel patrefamilias.

Prima species publicorum, subdistinguitur etiam in alias duas, quoniam, Alii sunt libri, qui redoleant quandam speciem registri, quia nempe in eis adnotentur acta, & gesta judicialia vel extrajudicialia; Et alii sunt libri ratiocinatorii seu computorum, cum adnotationibus dati & accepti.

De prima specie sunt (ex gr.) registra Bullarum, & supplicationum, seu brevium Datariae & Cancellariae, & Secretariae Apostolicae; Sive est liber Datarii, quem retinet super registratione alternatarum; Ac etiam sunt libri Camerae Apostolicae, in quibus adnotantur investiturae feudales, & qui in Regno Neapolitano appellantur quinterniones; Nec non sunt libri visitationum, quas Ordinarii faciunt de eorum dioecesebus; Aut libri Ordinationum; Ac etiam sunt libri baptismatum, & matrimoniorum, quos conficere ac tenere debent, & solent Parochi, cum similibus libris vel registris, qui fiant ratione officii super rebus ad ipsum officium pertinentibus; Prout etiam sunt libri, quos retinent Secretarii; Montium, vel alii officiales similibus iurium cum Principe, vel Republica super eorum resignatione; vel translatione, aut vinculatione.

Alii vero libri pariter publici continent rationes, vel partias dati, & accepti, & in regula ratiocinatoria, sunt illi libri, qui retinentur, pariter per ratiocinatos, aliosque officiales a publico deputatos, unde propterea ex ratione seu ex debito officii pariter eos conficiant, ac retineant Ut (ex gr.) sunt libri rationum, quos conficiunt ratiocinatos Camerae Principis, qui alicubi Computatae, & alicubi rationales appellantur, atque ad instar sunt illi administratores, qui pariter ratione officii conficiunt, ac retinent hujusmodi libros Civitatum seu Communitatum; Ac etiam sub hac specie publicorum, cadere videntur illi rationum libri, qui retinentur per aliquas potius publicas, quam privatas sacras aedes, vel mensas nummularias, quae sub publica officii administratione sint, adeo ut alicujus privatae personae negotium, vel interesse non concernant; Ut (ex gr.) sunt; In Urbe Mons pietatis; Mediolani bancus S. Ambrosii; Neapoli alma domus Annuntiatae; Januae S. Georgii, cum similibus. de his sacris aedibus contradistinctis a bancu privatorum camporum tit. de credito discurs. 68. & seq.

De altera vero specie privata, sunt generaliter omnes alii libri, qui alicujus privatae personae, negotium vel interesse, sive administratione concernant, adeo ut admixta non sit publica fides, vel auctoritas Principis, vel Republicae, quamvis non agatur de personis singularibus, sed universalibus, vel communitativis; (ex gr.) sunt, capitula, & Monasteria aliave simili corpora politica, sive universalia, quoniam & ista jure privatarum personarum censentur juxta ea quae occasione distinguendi consuetudinem a praescriptione, sive ad alios effectus, superius, ac alicubi insinuatur. supra disc. 21. num. 6.

Quando itaque agitur de prima specie, Regula est generalis, quod hujusmodi libri vim habeant publicorum documentorum, ideoque in iis quae ad officium pertinent, indefinite probant, tam proquam contra, vel cum tertiis, quoties leges vel styli particulares, aut etiam particulares facti circumstantiae, hujus regulae limitationem non suadeant.

Hinc proinde in materia beneficii receptum est quod libro Datarii super acceptatione alternatarum, aut super aliis quae in eo adnotari solent, deferatur. tit. de benef. disc. 9; ac etiam Datariae vel Cancellariae registris, Nec non, ubi quaestio sit super qualitate feudali, deferatur libris, vel quinternioribus Camerae Principis, in quibus feuda adnotata sunt. tit. de feud. disc. 2. & in aliis cum similibus; Idemque in libris Secretariorum montium, aliorumve similibus officialium, super iuribus cum Principe, vel cum Republica.

Ut etiam receptum in praxi habemus in praefatis libris, qui per Parochos fiunt, ut adnotentur baptismata, & matrimonia in annot. ad Concil. Trid. disc. 26. Cum restrictione tamen ad ea, quae proprium officium concernunt, & sic circa administrationem illius sacramenti, non autem quoad alia extrinseca seu accidentalia; Ut (ex gr.) agendo de libro matrimoniorum, illi deferatur super ipso actu matrimonii quod ad formam Concilii celebratum est, coram ipso Parocho, & duobus testibus, in eodem libro adnotatis, sed non deferatur circa alia, quae non concernant factum seu officium ipsius Parochi; Puta circa dotem

dotem, vel pacta cum quibus matrimonium contractum sit; Quinimò neque circa ea quæ ad ipsius matrimonii validitatem tendunt, aliunde justificanda; Puta super statu libero contrahentium; Aut super non existentia impedimentorum; Sive circa libertatem consensus; Aut super ea qualitate, quæ reddat contrahentes veros domiciliarios, ipsiusque Parochi subditos, cum similibus. *de quibus tit. de matrim. pluries*, quoniam ista sunt extra suum officium, quod stricte versatur in adnotando illum actum matrimonii celebrati ad formam præscriptam à Concilio Tridentino.

Ita pariter in alio libro baptismatum, quoniam ille quidem probat, quod illa persona sit baptizata, ac etiam probat, qui fuerint Patrini, pro effectibus exinde resultantibus, illo præsertim cognationis, vel affinitatis spiritualis, non autem circa filiationem, & alia, quæ ab eo actu extranea sunt, quoniam est loqui extra id, quod ad eius officium pertinet; Ad instar eorum, quæ habemus in publico Notario, cui defertur super iis, quæ concernunt actum de quo rogatus est, ut super eo, pro debito officii publicum conficiat instrumentum, non autem super aliis, quæ ab illo actu, ejusque officio extranea sunt, cum in iis habeatur jure privati. *Rovit. prag. 1. de Notar. Galeot. lib. 2. controvers. 66. Capic. Latr. decis. 14. Gregor. & add. decis. 177. Buratt. & add. decis. 95.*

Solumque circa alia accidentalialia, defertur libro baptismatis super probatione ætatis; Quoties tamen agatur de probatione talis ætatis, ut defumendo tempus à die baptismatis, in quocumque tempore illud susceptum sit, illa conclusa remaneat, dum baptizari non potest ille qui adhuc natus non est; Secus autem ubi exinde inferri prætendatur ad tempus natiuitatis, ad effectum probandi minorem ætatem, quoniam potuit ille baptizari adultus; Nisi in eodem libro, ex attestazione parentum vel obstetricis, juxta communem usum, adnotata quoque sit dies natiuitatis, talisque adnotatio sit verisimilis, quia nempe, juxta modernum usum Catholicorum, pueri intra breve terminum post natiuitatem, in eo loco baptizari soleant, nullaque tunc vigeat ratio, vel suspicio affectationis, vel fraudis, de qua suspicari possit, quando de hoc enunciatio principaliter agatur; Puta (ex. gr.) ad effectum probandi natiuitatem præcedentem, pro successione in majoratu, vel primogenitura in concursu alterius de illo genere, cum similibus. *De probatione ætatis ex libro baptismatum, Rovit. prag. 1. de paroch. Barbos. de Episcop. alleg. 32. Duran. decis. 18. decis. 138. par. 6. & decis. ultim. par. 7. rec. decis. 279. par. 9. rec. Ciriac. contr. 257.*

Hinc rationabiliter manavit privilegium Apostolicum concessum Monti pietatis Urbis, super integra fide ejus libris, eorumque partitis præstanda cum reverà publici libri censendi sint, istaque sacra ædes sit potius publica, quam privata: ut alibi latius advertitur. *dicto dis. 68. de credito.*

Super libris autem Dohanerorum, & Gabelariorum, quæstio cadere solet, an potius publici quam privati censendi sint, ut sub dicta regula cadant; Atque de stricta juris censura proceditur cum distinctione inter illos libros, qui conficiantur per officiales, qui à Principe, vel à Republica, sive à Communitate deputantur,

quamvis gabella locata sit, & qui officiales, *Credentarii* dici solent; Et illos qui conficiantur per officiales seu ministros, qui deputentur ab eodem gabellario seu conductore, ut scilicet, primis fides præstanda sit, non autem aliis; Quasi quod isto secundo casu, privatum negotium potius agant ipsius conductoris, qui eos præposuit. *Gait. de credit. cap. 2. tit. 2. nu. 66. Capic. Latr. consult. 66. & 68. Genua de scriptura priv. tit. de libr. off. num. 19. & 20. & n. 37. & seq.*

Adhuc tamen, neque id generaliter procedit, quoniam inter tertios, adeo ut cesset interesse ipsius gabellarii, haberi solent de communi stylo pro libris publicis, quoties benè tenti sint, eodem modo tenere solent officiales deputati à publico, adeo ut sola differentia sit circa deputationem.

Ac etiam eisdem pro communi ferè usu, deferri solet, ubi pariter benè & ordinate tenti sint, etiam circa ea, quæ concernant ipsam gabellam; Tam super quantitate soluta, ad effectum convincendi fraudes; Quàm super fide habita de ejusdem gabellæ solutione; Aut super actu affirmativo, vel negativo solutionis, ad effectum probandi observantiam super franchitia, vel super solutione; Ideoque in hoc locorum stylis deferendum venit ipsorumque appaltuum capitulis, quæ pro lege haberi solent. *Ortob. dec. 170. Bich. dec. 493. & 503.*

Quatenus itaque pertinet ad aliam speciem librorum privatorum, eorumque fidem; Kestendum in primis ad eorum diversas species magis genericas; Non enim omnis codex, vel quintermus, qui libri speciem, seu figuram habeat, sive quod ex generica grammaticali significatione sub libri vocabulo veniat, legaliter ad hunc effectum dicendus est liber, quoniam illi domestici codices, vel quinterni, qui per viros privatos pro negotiorum domesticorum memoria, & ordinata administratione, confici, ac retineri solent, non librorum, sed memorialium nomen legaliter sortiuntur, ideoque neque ipsi met scribenti præjudicant, vel aliquam faciunt probationem; Benè tamen aliquod adminiculum, cum aliis jungendum. *dec. 314. apud Post. de manut. Buratt. dec. 274. Royas decis. 305. 311. & 330. & de omni scriptura disc. preced.*

Itaque libri, propriè dicuntur ad hunc effectum illi, qui juxta regulas arithmeticas, vel mercantili more, teneantur, alios habentes codices, vel quinternos præparatorios, quorum unus vulgò nuncupatur *ricordo* seu *squarcia foglio*, & alter *giornale*, ex quibus deinde partitæ ibi adnotatæ transportantur in librum, qui ad differentiam aliorum nuncupatur *magister*, utpote seriatiim, ac benè ordinatus, cum distinctione dierum, ac temporum, quorum perversio seu posticipatio non adfit, neque de facili fieri possit; Sive quod, ubi non constet de dictis aliis duobus præparatoriis, attamen ipsius libri series, vel bonus ordo mercantilis, illos præsupponat; Et præsertim si non agatur de negotio recenti, sed alicujus antiquitatis, cum dicti alii codices, magis negligi, ac facilius perire soleant; Ad instar eorum, quæ superius insinuata sunt, de *bastardellis*, seu *matricibus*, aut *imbreviaturis* Notariorum, postquam ordinarunt prothocollum; Istique propriè, ac legaliter, sunt libri, quos tenere solent, non solum Bancherii, & Campores, ac alii, qui rationis mercatores dicuntur,

ac

ac etiam illi mercatores, qui mercium vel aromatum tabernas exercent, vulgò mercatores fundacarii, & drogherii, alique similes negotiantes; Sed etiam viri nobiles, & magnates, qui computistariam tenent, cum ministro perito ad id deputato, qui computista, vel scripturalis dicitur, ut etiam faciunt aliqua Capitula, & Monasteria, & loca pia, aliave familia corpora universalia, seu politica.

Generaliter autem illi libri, seu codices, quos viri privati civiles, vel nobiles, ac etiam populares, retinent memorie causa, adnotando absque hac formalitate scripturæ eorum negotia debiti, & crediti, sive introitus & exitus, dicuntur memorialia, non autem libri.

Posita itaque hac distinctione; Regula generalis est, quod memorialia, neque probant contra ipsum scribentem, multò minus pro eo, vel inter tertios. *advertitur supra num. 12.* Atque licet supra *disc. 28.* habeatur, quod de stylo Curie derivato ex quadam æquitate canonica, contra regulas juris civilis, constituto de existentia tempore motæ litis, ac de interesse, teneatur quis edere ejus æmulo, & colliganti jura propria, & præsertim proprios libros; Cum ea tamen moderatione, quæ ex facti qualitate, pro Judicis arbitrio, regulanda est, ut solum teneatur præstare patientiam, ut æmulus vel alter ejus nomine recognoscere, & extrahere valeat illas partitas, in quibus dicat consistere suum interesse; Sive quando id commodè non sit practicabile, apud ipsummet libri dominum ob æmulationes, quæ inter litigantes sunt connaturales, teneatur reponere libros, penes tertium, vel apud Judicem, ut ita commodius altera Pars eos inspicere, & considerare valeat; Ex ea congrua ratione, quod non solum expedit videre partitas, quæ cadunt in controversia, sed etiam videre initium, totumque ordinem libri, usque ad finem, ad effectum inspiciendi, an sint bene, & fideliter tenti, cum suo debito ordine, ut exinde inferri valeat ad fidem, quæ eis præstanda sit, ex eo, quod ubi liber detegatur erroneus, vel mendax, sive alteratus in aliquibus partibus, tali casu ejus fides tollitur, vel minuitur, ex regula *semel malus &c.* sive ex dictorio *crimine ab uno &c.* Quod scilicet sicut in illis partibus erratum fuit, sive alteratio commissa, ita & in aliis idem sequi potuit ut infra; At tamen id non procedit in hujusmodi privatis memorialibus, quos tanquam secretarios ac fiduciaros; quis ad propriam memoriam & instructionem, secreto conficiat, ac retineat; Esset enim aliàs quadam canonica æquitas, quæ naturalem iniquitatem redoleret, cogenendo aliquem ad pandendum secreta domus suæ.

Quando etenim conficiuntur, ac retinentur libri formales, juxta regulas arithmeticæ, seu styli mercantilem, tunc licet isti libri dicantur privati, ad differentiam illorum publicorum qui ratione officii teneantur, ut supra; At tamen quamdam speciem publicitatis habere videntur, neque in eis intrat dicta ratio adnotationis secretorum, quæ ipsi patrifamilias tantum innotescere debeant.

Ideoque ad hujusmodi distinctiones omninò reflectendum est, ad evitanda æquivoca, quorum in cursum nimium frequenter expertus sum, quod scilicet pluries enunciati Iudices, attendendo regulas, vel doctrinas generaliter

in sola litera, sive solum scientiam habentes per traditionem, non autem per causam, seu per principia, eo ipso quod legunt aliquas decisiones loquentes de obligatione exhibendi proprios libros, in omni codicum, vel quinternorum genere id præficere volunt, Advocatorum ratiociniis vel acumini, hujusmodi distinctiones referendo. *infra num. 21.*

Præsupposito itaque, quod agatur de illis libris, qui legaliter tales dici mereantur ut supra; Regula generalis est, quod probant contra scribentem, non tamen probant ad ejus favorem; Atque inter tertios faciunt aliquem gradum probationis, sed ipsi soli eam perfectam non concludunt. *Gregor. & add. decis. 79. Burat. & add. dec. 344. & 603. & passim.*

Limitationem tamen eadem regula recipit, præsertim circa probationem favore ipsius scribentis, ubi ex lege particulari, scripta, vel non scripta, ita cautum sit. *Burat. dec. 167.* Ut præsertim in libris mercatorum fundaciariorum, rerum victualium vel usualium, penè ubique, saltem intra certam summam, introductum videtur ex quadam congrua, imò necessaria ratione commercii. *apud allegatos supra lit. Q. decis. 225 par. 10. rec. Burat. & add. dec. 869. dec. 222 par. 11. rec. & frequenter.*

Ac etiam cessante hac lege particulari, in terminis generalibus juris communis; Alia recepta est limitatio, ubi liber sit bene adminiculatus, à probitate scilicet, seu legalitate scribentis, & multò magis, ubi iste sit mortuus; Ac etiam ex aliarum partiarum verificatione in toto vel in majori parte, sive ubi veritas partitarum, quæ sint in controversia aliunde justificetur, cum similibus adminiculis. *apud proxime allegatos.*

Super istorum autem adminiculorum numero, ac ponderis certa regula dari non potest, quoniam, juxta toties insinuatam naturam conjecturalium, seu adminiculativorum, totum pendet ex singulorum casuum qualitate, & circumstantiis, ex quibus, in uno casu modica adminicula sufficere possunt, in altero autem non sufficiant magna.

Sicuti è converso, quando aliàs liber fide dignus esset, ille redditur indignus ob fallacias vel errores in aliquibus partibus. *decis. 1. par. 6. rec. dec. 111. par. 7. 2 § 1. post Zach. de obl. cam. & in aliis de quibus supra.*

Istæ autem sunt generalitates, quæ in hac materia habentur; illæque (ut præmissum est) attendi quidem debent pro quadam norma, seu lumine, quo mediante videatur via, per quam ambulandum sit; Verum, od instar viatoris, non per hoc quod ille sciat qualis sit via, debet clausis oculis, atque inconsideratè per illam iter peragere, sed singulorum locorum qualitatem diligenter inspicere, & indagare debet, cum etiam in viis consularibus a desse soleant, aliqui passus adeo lutosi, vel saxosi, seu aliàs incommodi, vel periculosi, ut expedit eas mutare, atque ambulare per scurtos, sive per easdem vias, sed magis circumspicè, & cum majori diligentia, quam fiat, ubi via sit omninò plana & tuta; Et hic est casus, quoniam reflectendum est ad qualitatem personarum, & negotiorum, necnon ad mores regionis, aliasque circumstantias facti, ex quibus potius, quam ex generalitatibus juris, judicium est regulandum.

Ac propterea, ut alibi pluries advertitur.

pra.

21 *præsertim in relatione Curia disc. 32. & supra num. 15.* Nunquam tamen inutiliter, quamvis in omni pagina repeteretur, desiderandus est iudex, non solum literatus, atque in iure bene peritus, qui istas regulas generales, & limitationes sciat, sed etiam sit prudens, atque negotiorum praxim, & experientiam habeat, junctam cum integritate, bonoque sine, cum sine omnibus istis partibus simul junctis, non de facili detur bonus iudex; Rarique sint hodie illi casus, in quibus causarum decisio pendet à solo puncto juris in arbitrio.

22 Dantur autem quidam libri, quibus memorialium nomen, non congruit, minusque congruere videtur nomen legalium librorum, ut supra quia nempe non contineant occulta & domestica negotia propria, sed aliena, ideoque publicitati potius expositi sunt, sed librorum formam verè non habeant; Ut frequentiori praxi sunt libri tutorum, & curatorum, seu prædictorum, ac magistrorum domus, qui non retineant formalem scripturam seu computatariam, sed conficiant libros grossolano modo, tanquam per speciem memorialium; Credunt autem ita proprio muneri satisfacere, quodque tales libri eis sufficiant pro redditione rationum suarum administrationis; Et in hac specie quamvis aliqui scribentes ex genere illorum, qui procedunt cum sola litera legum, vel cum foliis generalitatibus, multas firment rigorosas, ac irrationabiles propositiones, præsertim contra tutores, aliosque legales, vel conventionales administratores, qui ad libri confessionem, ac retentionem tenentur, ita ob librum, non omnino ordinatè tentum, eos redarguendo adeo fallaces, ut juramento in litem subijci mereantur; Sive quod etiam circa expensas currentes, modicas, & verisimiles, hujusmodi libris deferri non debeat; Attamen ista potius dicenda sunt leguleiæ superstitiones, per judicium Iudicem negligendæ; Attendendo quidem juridicas propositiones generales pro quodam lumine generico, juxta supradictum exemplum viæ, regulando autem arbitrium juxta qualitatem facti, ac singulorum casuum circumstantias, & præsertim circa expensas verisimiles, vel inverisimiles dicta decis. 251. post Zach. de obl. Camer. Buratt. & add. decis. 465. Gregor. & add. decis. 475. decis. 111. & 177. par. 7. rec.

23 Solet circa hanc speciem probationis disputari, an illa dividi valeat, atque in parte attendi, & in parte impugnari, quia nempe velit quis uti libro contra scribentem in partibus sibi favorabilibus, sed nolit illi deferre in partibus sibi præjudicialibus, ipsique scribenti favorabilibus; Atque in hoc, licet non desit consueta opinionum varietas; Magis tamen probabile, & communiter receptum videtur pro regula, ut hæc divisio admittenda non sit; Ad instar eorumque supra de confessione in civilibus dicta sunt; Intrat autem eadem limitatio ibi enunciata, quæ resultat ab obstantia contrariæ præsumptionis, qualis urgere dicitur, quando liber detegatur minus fidelis, & alteratus. *tit. de credito disc. 78.* Sed pariter periculosum, minusque commendabile est, cum hac generalitate simpliciter procedere in omni casu, cum verius dicendum sit idem quod supra, & ut scilicet totum pendeat à singulorum casuum qualitate ac circumstantiis.

Datur item quædam species librorum, qui

licet de stricto jure sint privati, attamen quanda publicitatem præ se ferre videntur, & propterea quadam majori fide digni sint, atque minoribus indigeant adminiculis, ad favorem scribentis adeo ut quandoque sufficientes reputentur in solo possessorio; Ut (ex. gr.) sunt libri vel diarii Baronum, vel Episcoporum, seu Capitulorum, & Monasteriorum, aliorumve piorum locorum, pro decimis, responsionibus, ac tetraticis, aut similibus, quod pariter certam non recipit regulam, sed pro facti qualitate est regulandum. *Marant. cons. 40. Buratt. decis. 870. decis. 12. & 234. par. 7. rec.*

24 Ea quoque datur species codicum, quibus, non libri, sed scartafacci, seu simplicis bilanci nomen datur, atque legalium librorum formam non habent, & tamen integra fide digni reputentur, potiusque publici, quam privati dicendi sint, ob plurium privatorum concursum in idem ut sunt bilanciæ seu quinterni, vel scartafaccia mundinarum, in quibus adnotantur literæ, seu tractæ cambiolarum, adeo ut ipsi literis amissis, ex eis, tanquam registris, vel prothocollis, novæ efformari valeant. *tit. de camb. disc. 6. & in aliis, Bich. decis. 481. & 501.*

25 Super illis libris Communitatum, qui sub castri, vel æstimi nomine appellantur, in quibus bona privatorum describi, & allibrari solent pro collectarum regulatione, quæstiones cadunt, an & quam probationem faciant; Vel circa valorem bonorum; Vel circa eorumdem dominium, ac pertinentiam, vel possessionem, & sic circa ea, quæ extranea sunt à fine, ad quem illi confecti sunt; Atque regula est, ut eis non deferatur inter tertios, bene tamen faciant adminiculum, vel adminiculati deterviant, cum distinctione inter illos, qui seiverunt & passi sunt, & ignaros, ideoque certa regula non cadit. *Post de manut. obser. 27. Buratt. & add. decis. 317. Rovis. super pr. egm. in Rubr. de appretio.*

26 Demum etiam in illis casibus, in quibus ex jure municipali scripto, vel non scripto, sive ex aliis circumstantiis, ut supra, fides libro, etiam favore scribentis præstetur; Adhuc tamen id procedit quando partita sint peræ; Secus autem si relativæ ad ordines, vel apochas, aliave scripturas, cum tunc intret regula generalis de scriptura referente, non attendenda sine relato. *dicto disc. 68. de credito & in aliis ibid.*

27 Et de aliis ad materiam, perquiri poterit apud tractantes, cum sat videatur ista pro aliqua notitia adnotasse, præsertim quia, ut præmissum est, revera non est materia capax regularum certarum & generalium quibuscumque casibus applicabilium, cum totum pendeat à singulorum casuum qualitate, & circumstantiis.

De remissoria concessione, vel de negatione; Sive de admissione vel rejectione articulorum, ad effectum probationis per testes.

S V M M A R I U M.

1 DE quæstionibus super oppositione adversus probationem faciendam per testes.

2 DE